

KAPITTEL 6

Mellom fordømmelse og fortielse: Dekningen av Folkebevegelsen mot innvandring i lokale aviser fra Aust-Agder

Kristoffer Vadum Aust-Agder museum og arkiv

Abstract: This chapter examines how five newspapers in the eastern part of Agder covered the local impact of the anti-immigrant movement known as FMI in the period between 1987 and 1993. Although FMI was organized as a nationwide movement, it became inextricably connected to Agder, as FMI's front figure was based in Arendal, and a number of spectacular controversies unfolded there. Regarding the latter, the newspapers stand out as important sources, as little documentary evidence of the movement can be found in local archives. Yet the coverage is marked by the common dilemma of the local press: familiarity provided access to sources, but also entailed concerns for the well-being of the local community. The newspapers examined in this study show much variation in the overall editorial attitude to FMI. Ranging between concealment and condemnation, only *Agderposten* maintained continuous coverage of the movement throughout the period. At the same time, *Agderposten's* documentary value is limited in certain areas, in particular with regard to FMIs organizational appeal in the region and the issue of underlying racism in the community.

Keywords: newspapers, immigration, political movements, racism, anti-racism, local history

Innledning

Folkebevegelsen mot innvandrings (FMI) lokale nedslag i Arendal og andre deler av Aust-Agder er en viktig del av nyere norsk politisk historie. Selv om FMI fra starten var en landsomfattende organisasjon, ble den raskt knyttet til arendalsområdet ved at formannen Arne Myrdal hadde sin base der. Likevel har denne lokale dimensjonen tiltrukket seg lite oppmerksomhet. Innen forskningslitteraturen har FMI først og fremst vært drøftet som et landsdekkende fenomen. Fra lokalt hold har temaet vært heftet med fortieelse.¹ Frykten for å pirke borti ubehagelige sider ved lokalsamfunnets nære fortid har trolig holdt lokalhistorikere på avstand. Av lignende grunner har de lokale museums- og arkivinstusjonene også hatt vanskelig for å samle inn kildemateriale som kan belyse fenomenet utover det som finnes i offentlige arkiver.² Det finnes imidlertid én kildegruppe som rommer mye informasjon om hvordan FMI markerte seg i regionen: de lokale avisene fra Aust-Agder. Gjennom hundrevis av oppslag gir avisene et tett og nært bilde av de hendelsene som satte Arendal på kartet som sentrum for innvandringsmotstand i Norge sent på 1980-tallet og tidlig på 1990-tallet. Dette kapitlet undersøker hvordan FMI presenteres i lokale aviser fra det tidligere Aust-Agder i årene 1987–1993. Et utvidet siktemål er å undersøke hvordan blindsoner i avisenes dekning kan suppleres med målrettet dokumentasjonsarbeid i årene som kommer.³

Avisenes generelle styrke som historiske kilder er deres brede og løpende vitnesbyrd om små og store saker som omkranser begivenhetene i et samfunn.⁴ I dette kapitlet er det imidlertid de lokale avisene som står i sentrum for oppmerksomheten. Ut fra sin faste tilknytning til lokalsamfunnet gir de unik dekning av sine områder. I vårt tilfelle byr dette både på muligheter og utfordringer: På den ene siden kan det hevdes at avisas nærhet til

1 De to eneste arbeidene som undersøker FMIs virksomhet fra et lokalt perspektiv, er Bjørndahl, 2020 og Theien, 2023. I tillegg har Bjørge, 1989 en del stoff om situasjonen i Arendal, men er i sin analyse først og fremst opptatt av rasistisk vold i landet som helhet.

2 Det finnes så å si ingen direkte treff på FMI i norske arkivkataloger. Indirekte relevant offentlig materiale finnes i kommunearkivene som er deponert ved Kuben/Aust-Agder museum og arkiv, spesielt KA0900i-619, Nidarkretsen Flyktningekontor; PA-2979, Arendal internasjonale kultursenter; PA-2966, Arendal internasjonale kulturgruppe; KA0906-619b, Arendal kommune, Hove asylmottak. Kuben har svært lite privatarkivmateriale som belyser fenomenet lokalt. Et viktig unntak er PA-2756, SOS Rasisme, som utgjør ca. 0,2 hyllemeter.

3 I likhet med Monika Kurzuz Hålands kapittel i inneværende antologi, er dette kapitlet skrevet som del av prosjektet «Innvandringsmotstand og antirasisme på Agder fra 1960-tallet til i dag», som er et samarbeid mellom Aust-Agder museum og arkiv IKS og ARKIVET freds- og menneskerettighetscenter. Et av målene med prosjektet er å drive aktiv minneinnsamling som kan supplere og korrigere den informasjonen vi har om FMI i skriftlige kilder.

4 Tosh, 2022, s. 81–82.

lokalmiljøet gir adgang til å dekke saker med en helt annen dybde enn det riksdekkende medier kan håpe på. På den annen side kan prinsippene om kritisk journalistikk være vanskelig å etterleve i et lite og tett sammenvevd samfunn. Som alle andre medier har lokalavisene makt til å velge hvilke saker som slipper til i offentligheten. Men samtidig er de også del av lokal-samfunnet, og må forholde seg til dette.⁵ Dette spenningsforholdet vil være et underliggende tema i dette kapitlet. Ved å tydeliggjøre de valgene lokalavisene har gjort i dekingen av en krevende situasjon, kan deres styrker og svakheter som kilder også presiseres. Dette er spesielt viktig fordi det mangler alternative kilder som kan supplere eller korrigere deres dekning.

I det følgende rettes søkelyset mot fem aviser fra det tidligere Aust-Agder: først og fremst Agderposten, men også Grimstad Adresstidende, Lillesands-Posten, Tvedestrandsposten og Aust Agder Blad. Temporært skal vi se på tiden fra 1987, da FMI ble grunnlagt, til 1993, da bevegelsen var blitt sterkt marginalisert. Avisenes dekning vil synliggjøres ved tendenser i nyhetsstoffet over tid, der jeg søker å presisere forbindelsen mellom avisenes eksplisitte meningsinnhold (lederartikler, kommentarer) og utvalget av nyhetsstoff (nyhetsartikler, reportasjer, intervjuer). Det primære datautvalget er dermed avgrenset til stoff som kan synliggjøres avisene som aktører i dekingen av FMI. Det betyr også at andre genrer i avisemediet vil bli viet mindre oppmerksomhet, eksempelvis de mange debattinnleggene som omhandler FMI i det aktuelle tidsrommet. Debattmaterialet trekkes inn der det er relevant, men står ikke i sentrum for undersøkelsen. Stoff som faller inn under kategoriene petit, kåseri eller satire er generelt utelatt fra undersøkelsen. Samtlige av de avisene som er undersøkt, er tilgjengelig på nb.no. Som utgangspunkt for undersøkelsen er det samlet en kildebase på ca. 700 journalistiske oppslag som omhandler FMI, identifisert ved søk i nb.no på ulike stikkord. På denne måten er det etablert et representativt utvalg som kan gi grunnlag for videre analyser. For avgrensede år, der spørsmålet om rasisme spesielt undersøkes, har jeg foretatt trunkeringssøk.⁶

Kapitlet har en tredelt struktur. Jeg vil først se på avisenes overordnede dekning av FMI generelt på Agder. Deretter vil jeg se nærmere på Agderpostens dekning fordelt på ulike faser i tidsrommet 1987–1993. Avslutningsvis vil jeg kort diskutere avisenes begrensninger som kilde til

5 Se for eksempel Mathisen, 2022, s. 139; Hognestad & Lamark, 2017, s. 4.

6 Følgende stikkord er brukt: «Myrdal», «mot innvandring», «FMI», «SOS Rasisme». Trunkeringssøk: «rasis*». Inkludert debattinnlegg og annet type stoff har dette gitt en utvidet kildebase på ca. 1200 artikler.

dette fenomenet og behovet for mer målrettet minneinnsamling på spesifikke områder.

Lokalavisenes overordnede dekning av FMI i Aust-Agder

Først skal vi kort se på de ulike lokalavisenes overordnede dekning av FMI i sine nærområder. Jeg vil her forsøke å få frem noen hovedtrekk i avisenes tilnærming til temaet i Aust-Agder. Det er for det første store forskjeller i dekningsgrad. For tidsrommet 1987–1993 har jeg registrert ca. 500 journalistiske oppslag med relevans for FMI i Agderposten. Som kontrast til dette har Grimstad Adressetidende ca. 100, Tvedestrandsposten ca. 50, Aust Agder Blad ca. 25 og Lillesands-Posten litt over 10 oppslag. Disse forskjellene avspeiler kanskje også redaksjonelle vurderinger med tanke på hvordan FMI skulle dekkes. Folkebevegelsen hadde fra begynnelsen sterk tiltrekningskraft på mediene. Grimstad Adressetidende gjorde dermed et scoop da de 1. oktober 1987 kunne formidle nyheten om FMIs grunnleggelse, noen dager før det faktisk skjedde.⁷ I tiden frem til jul samme år kjørte avisa en tett dekning av fenomenet. I motsetning til dette nektet Lillesands-Posten helt å gi FMI oppmerksomhet. I en lederartikkel 16. oktober tok avisas redaktør sterk avstand fra folkebevegelsen, men ga samtidig uttrykk for at medienes dekning av Myrdal var ute av proporsjoner:

Det er ellers med stor beklagelse og ikke så lite harme vi har fulgt presse-kollegers svære oppslag den senere tid om den såkalte «Folkebevegelsen mot innvandring». Egentlig er det hårreisende å gi en så liten gruppe i samfunnet med så ekstreme holdninger en media-oppmerksomhet som dette. Etter vår oppfatning er ikke tyve individer med skremmende ekstremistiske holdninger verd særlig stor oppmerksomhet overhodet. Selv om de måtte mene noe om en sak som er i fokus i den offentlige debatt. Hverken Arne Myrdal eller noen av de andre i «folkebevegelsen» har noen tyngde som politikere eller samfunnsborgere som tilsier at man skulle tillegge deres oppfatninger noen særlig vekt.⁸

7 «Forening mot innvandrere i Grimstad og Øyestad», GA, 1. okt. 1987. Etter eget utsagn var dette kilde til andre mediers gjengivelse av saken, se «Litt av hvert ...», GA, 3. okt. 1987.

8 «Ja til et fargerikt fellesskap», LP, 16. okt. 1987.

I et heftig ordskifte med Grimstad Adressetidende presiserte Lillesands-Posten sin oppfatning gjennom de neste ukene, der hovedanliggendet var at overdreven omtale kunne gi slike bevegelser vind i seilene.⁹ Avisene måtte dermed være oppmerksomme på hva de var med på. Dette ser også ut til å være Lillesands-Postens linje i årene som kommer. I den perioden jeg har undersøkt, er avisa nærmest helt fri for referanser til FMI og Arne Myrdal.¹⁰ Slik kan avisa vanskelig fungere som kilde for FMIs virksomhet lokalt i sitt område.

Det var også relativt tydelige forskjeller i hvordan FMI ble omtalt. Selv om de mindre avisene hadde ulik intensitet i dekingen av FMI, var de fleste av dem svært markante i sin omtale av bevegelsen. Flere aviser var raskt ute med å omtale FMI som en rasistisk organisasjon. Men i de tidlige lederspaltene var karakteristikken også knyttet opp mot nazisme og spørsmål om rasehygiene. Allerede i omtalen av det forestående stiftelsesmøtet 1. oktober 1987 erklærte Grimstad Adressetidende at FMIs slagord «Norge for nordmenn» hadde et rasehygienisk og diskriminerende innhold, og var et uhyggelig gjenferd fra en nazistisk ideologi.

Selv om Lillesands-Posten nektet å snakke mer om FMI, rakk de å flagge samme synspunkter: «Det er skremmende at det overhodet finnes mennesker i vårt land som ennå i dag ivrer for den nazistiske tanke om rase-hygiene, en ideologi fra en nær, men mørk fortid som vi trodde var død.»¹¹ Retorikken i Aust Agder Blad var nærmest dehumaniserende. En lederartikkel fra midten av oktober var tydelig i sin tale: «Vi tror vi på sett og vis skal være glade for at disse skadedyrene i samfunnet er kommet frem i lyset. Det betyr at de gode kreftene forener seg og går til motangrep.»¹² I en noe senere lederartikkel med overskriften «Avskum!» luftes tanker om sensur som minner om de vi finner i Lillesands-Posten:

9 «Lillesands-Posten og 'Folkebevegelsen mot innvandring', LP, 23. okt. 1987; tilsvar med samme tittel, LP, 27. okt. 1987; «Nei til 'journalist-politi', LP, 20. nov. 1987; «Jo, vi trenger nettopp et 'journalist-politi', LP, 24. nov. 1987; «Vi har allerede et 'journalist-politi', LP, 27. nov. 1987.

10 Et talende unntak finner vi under vignetten «Agurknytt», LP, 2. august 1988, som kan fortelle at den jevne strømmen av pressemeldinger har stilnet i løpet av sommeren: «Men noen har ikke tatt ferie. Vi tenker på den såkalte 'folkebevegelsen' mot innvandring. Fysj! Sier vi. Denne samling organiserte rasister fortsetter nemlig å spy ut pressemeldinger i en tid da alle andre har gitt opp. Men det er ikke det verste: De er til og med så frekke at de sender meldingene pr. telefax! Telefaxen er et flott redskap til å motta meldinger med. Hurtig og greit. Men vi vil ha oss frabedt at disse rasistene bruker vårt dyrtkjøpte fax-papir til sine forvakkede meninger. Så derfor rasister: Ligg unna vår telefax!» FMI er dermed ettertrykkelig forvist til agurklandskapet.

11 «Ja til et fargerikt fellesskap», LP, 16. okt. 1987.

12 «Frem i lyset», AAB, 15. okt. 1987.

Til å begynne med trodde vi at Folkebevegelsen kunne ties ihjel og at den på den måten ville dø hen av seg selv. Det viser seg imidlertid at den er levedyktig selv om oppslutningen er liten. Vi roser oss av pressefrihet her til lands, men i tilfellet Folkebevegelsen mot innvandring, er vi faktisk på grensen til å mene at de ikke burde komme til orde i media i det hele tatt.¹³

Disse karakteristikkene var kanskje tydeligst i de områdene som lettest kunne distansere seg fra FMI. I Tvedestrand, der FMIs sentralstyre var representert ved Jacob Aall, finner man ingen tilsvarende fordømmelse. I Arendal var denne tendensen spesielt tydelig. Agderposten ser på forhånd ut til å ha formulert et standpunkt til hvordan innvandringsproblematikken skulle dekkes, før FMI entret scenen. I tråd med dette vektla avisa prinsippene om ytringsfrihet og behovet for en balansert innvandringsdebatt.¹⁴ I omtalen av FMI i en lederartikkel 8. oktober 1987 uttrykkes skepsis til overdreven bruk av begrepet rasisme. I stedet foretrakk avisa å bruke begrepet fremmedangst. Spørsmålet om ordbruk hadde tydelig brodd mot den organiserte motstanden mot FMI på venstresiden.¹⁵

Vi er slett ikke sikre på at den aktiviteten som nå utkrystalliserer seg på ytterste venstre fløy egentlig vil hjelpe innvandrerne noe særlig. Venstresiden har så mange ganger tidligere klart å gjøre sine hjertesaker ubotelige bjørnetjenester nettopp gjennom ordvalget sitt. Kanskje klarer geskjeftige grupperinger nå å provosere frem enda mer fremmedangst og irritasjon – noe som i hvert fall ikke vil gagne saken.

Alt i alt er Agderposten den eneste avisa som gir en forholdsvis jevn dekning av FMIs virksomhet over tid. Selv om de øvrige avisene raskt var ute med å flagge standpunkt, var den videre dekningen først og fremst orientert mot lokal aktualitet, og stoff om FMI dukket først og fremst opp i forbindelse med distribusjon av flyveblader i nærområdet eller trusler eller sjikane mot lokale politikere. Det er lite stoff om FMIs nedslag i lokalområdet, enten det gjelder sympati med bevegelsen på grasrotnivå eller ved organisering i lokallag. Det generelle inntrykket er at FMI ikke oppfattes som en spesielt viktig sak for den lokale pressen utenfor Arendal. Slik er det også vanskelig å bruke de mindre avisene som kilder til bevegelsens virksomhet. I det følgende skal vi derfor se nærmere på Agderpostens dekning av FMIs møte med lokalsamfunnet i perioden 1987 til 1993.

13 «Avskum!», AAB, 3. mars 1988.

14 «Pensjonister og flyktninger», AP, 1. juni 1987; «Fremmedangst og valgkamp», AP, 11. sept. 1987.

15 «Aksjon mot innvandring», AP, 8. okt. 1987.

Agderpostens dekning av FMIs møte med lokalsamfunnet

Det er liten tvil om at Agderposten må betraktes som en sentral kilde til ettertidens kunnskap om FMI i sitt lokalområde. Som regional avis av relativt bredt format og med base i Myrdals eget hjemmeområde sto Agderposten i en unik posisjon til å belyse FMI fra et annet perspektiv enn riksmidlene. Samtidig er det heller ingen tvil om at dekningen var preget av lokalavisenes dilemma. På den ene side ga nærheten til lokalsamfunnet mulighet for innsikt, tillit og tilgang som utenforstående medier bare kunne drømme om. På den annen side kunne hensynet til lokalsamfunnet gjøre det vanskeligere å leve opp til kravene om kritisk journalistikk, og i særlig grad må dette ha vært tilfellet i denne typen saker. Når vi i det følgende skal se nærmere på Agderpostens dekning av FMI i tre ulike faser mellom 1987 og 1993, blir dette lokale dilemmaet en viktig faktor. Samtidig gir det anledning til å si noe om hvordan Agderposten som lokal aktør forholdt seg til FMIs tilstedeværelse i lokalsamfunnet. Tilnærmingen rettes her mot et forholdsvis overordnet redaksjonelt nivå, med utgangspunkt i interaksjonen mellom avisas lederartikler og øvrig nyhetsstoff.

Antirasistisk konfliktzone – 1987–1989

Selv om Agderposten konsekvent fremstilte FMI som en ekstrem organisasjon som måtte avkles og motarbeides ved demokratiske virkemidler, var den redaksjonelle holdningen også krystallklar på at FMI hadde rett til å uttrykke sine synspunkter og holde møter på linje med andre organisasjoner. I tråd med oppfatningen om at ytringsfriheten også må gjelde FMI, publiserte Agderposten bevegelsens vedtekter i slutten av oktober 1987. I tillegg ga de FMI mye spillerom i debattspaltene. Det var først og fremst der FMI fikk et talerør til lokalsamfunnet. Journalistisk ble søkelyset i overveiende grad rettet mot ytterliggående synspunkter som bidro til å eksponere Myrdal som en ekstrem stemme i norsk innvandringsdebatt. Her fulgte Agderposten en linje som ligner den vi finner i riksdekkende medier. Dette var godt avisstoff, men var også med på å bygge opp Myrdal som et mediefenomen.¹⁶

¹⁶ Lunde, 1993, s. 43; Bjørge & Carlsen, 1999, s. 116–136.

Fra et lokalt perspektiv er det imidlertid vesentlig at dekingen er preget av spenningen mellom FMI og den politiske venstresiden, der Agderposten anla et svært kritisk perspektiv på de folkelige og politiske mottiltakene som manifesterte seg i Arendal. I forbindelse med demonstrasjonene som fant sted allerede ved stiftelsen av FMIs fylkeslag i oktober 1987, trykte avisa en lederartikkel med tittelen «La oss ikke rote det hele til», der hovedbudskapet var at FMI hadde demokratisk rett til ytringsfrihet innen lovlige rammer. Åpenhet for fri meningsutveksling var selve kjennetegnet ved den vesteuropeiske demokratiske kultur. Dette måtte ikke glemmes i flyktningedebatten, som uansett lå an til å bli ganske guffen.¹⁷ Med dette utgangspunktet ble Agderpostens lokale deking preget av en polarisert forståelse av situasjonen, der innvandringsmotstandere og antirasister truet med å snu byen på hodet, og de folkelige initiativene til å arrangere masse-mønstringer mot FMI ble fremstilt som et problem.

De antirasistiske mottiltakene fikk positiv omtale så lenge FMI ble møtt med fredelige virkemidler.¹⁸ Utover våren 1988 vokste imidlertid uroen i forkant av folkebevegelsens landsmøte i Arendal 23. april. I forkant av møtet mer enn antydte Agderposten mulighetene for bråk: «Denne helgen vil to motpoler støte sammen i Arendal, Folkebevegelsen mot innvandring og SOS Rasisme. La oss håpe denne konfrontasjonen kan forløpe i sømmelige former, for fri meningsutveksling må vi tillate, innenfor anstendige rammer. Det er det som er et demokrati.»¹⁹ I denne omgang fikk Agderposten riktignok lite å kritisere. Selv om en delegasjon fra Blitz demonstrerte foran FMIs møte, var hovedsaken den store massemønstringen i sentrum av byen, der et bredt spekter partier og organisasjoner stilte seg bak ordførers erklæring av Arendal som antirasistisk sone.²⁰ Den bredere rammen for arrangementet er imidlertid knapt nevnt, nemlig at Arendal i dette tilfellet var blitt blinket ut som det norske åstedet for markeringen av den europeiske dagen for antirasisme, med tilsvarende arrangementer i byer som London, Berlin, Hamburg og København.²¹ Agderposten virker lite interessert i arrangementets dypere forankring og kulturelle bredde.

17 «La oss ikke rote det hele til», AP, 12. okt. 1987.

18 «Vi må markere vår avsky», AP, 1. mars 1988.

19 «La det gå anstendig for seg», AP, 21. april 1988.

20 «Udramatisk i antirasistisk sone», AP, 25. april 1988. For diskusjon om Arendal som antirasistisk sone, se Monika K. Hålands kapittel senere i denne boken.

21 Den europeiske konteksten er derimot nevnt i en rekke andre aviser: «Antirasistisk sone» og «Aksjonsdag mot rasisme», Kk, 14. og 23. april 1988. «Kjempeaksjon mot rasisme i Arendal» og «Vi er kjempefornyede», Fvn, 20. og 25. april 1988. For oppslag i andre aviser, se Theien, 2023, s. 246, note 142.

Den kritiske holdning til SOS Rasisme ble forsterket frem mot FMIs neste store tilstelning i Arendal året etter, landsmøtet 15. april 1989, da store mengder tilreisende demonstranter i syv timer blokkerte adkomsten til møtelokalet på Central Hotel. I tiden mellom disse to møtene hadde situasjonen blitt mer anspent: Myrdal var sterkt til stede i media med utsagn om geriljagrupper og opplæring i knivkamp i skolen, og tidlig på våren ble det avslørt planer om å sprengte det nye asylmottaket på Tromøy. Bildet i media vitnet dermed om mer ekstreme posisjoner enn det som preget mediebildet våren før. Men fra Agderpostens lokale synspunkt ble også den antirasistiske sonen en mulig kime til konflikt. Agderposten var naturlig nok skeptisk til tanken om en slik sone fordi det stred mot prinsippet om ytrings- og meningsfrihet. Men samtidig ga det Myrdal gode muligheter for å erte på seg motstanderne på venstresiden ved å fortsette å holde FMI-møter i Arendal. Idet antirasister strømmet til byen for å hindre FMIs møtevirksomhet, åpnet det seg mulighet for nye og heftigere sammenstøt mellom blitzere og lokal ungdom. Agderposten inntok dermed en kritisk holdning, både til SOS Rasismes varslede motdemonstrasjon spesielt og til den antirasistiske sonen mer generelt. I en lederartikkel 13. april 1989 ble den antirasistiske sonen omtalt som en talemåte uten reelt innhold og uten effekt, annet enn at det åpnet for et mediajippo nok en gang. Avisafant fant det ufattelig at velmenende antirasister ønsket å legge opp til et slikt show, for de burde vite at det bare var folkebevegelsen som hadde glede av det. Her uttrykte Agderposten også en tanke om at den antirasistiske sonen var et feilgrep: «Alt tyder på at FMI-boomen nå er for nedadgående, og landsmøtet ville ikke ha tiltrukket seg stor oppmerksomhet hvis ikke deres motstandere hadde sørget for det. Så dette med å utnevne Arendal til antirasistisk sone var kanskje ikke så helt uskyldig likevel.»²²

Denne linjen ble fulgt opp i etterkant av møtet. Dekningen var ensidig fokusert mot urolighetene utenfor Central Hotel. Et helsidesoppslag inne i avisa hadde overskriftene «På randen av gatekrig», «Dramaet minutt for minutt» og «Politiet tok pøbelens parti».²³ Dramatiske pressefoto bygget opp under inntrykket av voldsomme konfrontasjoner. Derimot var det ingen oppslag om SOS Rasismes fredelige markering på Kanalplassen. Nyheten om at ca. 2000 menneskene samlet seg til appeller og kulturarrangementer,

²² «Ønskereprise i Arendal», AP, 13. april 1989.

²³ Se AP, 17. april 1989.

ble ikke nevnt med et ord.²⁴ Det brede lokale engasjementet som tok sikte på å vise at folk lokalt tok avstand fra FMI, ble ikke formidlet. Her var Agderposten på linje med de fleste andre aviser i Norge, der søkelyset mer eller mindre utelukkende var rettet mot blokaden av FMIs møte. Agderpostens lederartikkel poengterte noen dager senere at demonstrasjonene hadde gjort FMI-medlemmene til martyrer. FMI var en lovlig organisasjon som hadde rett til å arrangere sine møter. «Våre demokratiske tradisjoner og vår ytringsfrihet trækkes på når meninger tvinges til taushet – med politiets godkjennelse.»²⁵

I denne konteksten følte antirasistene i Arendal det som en belastning at de fikk skylda for bråket.²⁶ Samtidig var dette siste gang FMI fikk anledning til å arrangere landsmøte i kjernen av den antirasistiske sonen.²⁷ Det dempet også noe av frykten for sammenstøt mellom innvandringsmotstandere og antirasister. Den kulturelle mobiliseringen mot FMI, særlig i forbindelse med etableringen av Gamlebyen Internasjonale Kultursenter, fikk mer positiv oppmerksomhet.²⁸

Rotløs rasisme – 1989–1990

I årene 1989–1990 rettet Agderposten i sterkere grad søkelyset mot potensialet for rasistisk vold i arendalssamfunnet, der det lokale ungdomsmiljøet ble et viktig element. Voldsbudskapet hadde vært tilstedeværende også tidligere. I september 1988 kom Myrdal med utspill om obligatorisk opplæring i nærkamp og knivbruk i skolen for å forsvare norsk ungdom mot innvandrere.²⁹ Noen uker senere vakte han mye oppsikt ved påstanden om at væpnede kampgrupper over hele landet sto klare til aksjon.³⁰

Etter blokaden av FMIs landsmøte på Central Hotel i april 1989 fikk disse utsagnene ny aktualitet ved etableringen av Patriotisk Ungdom.³¹ Mens Myrdal selv hevdet at dette var en kampgruppe som sorterte under FMI, og som skulle slå hardt ned på tilhengere av økt innvandring, ble dette

24 Se «2000 var med på kulturfest», Fvn, 17. april 1988.

25 «Politiets knefall», AP, 17. april 1989.

26 «Fra Hadeland til Lovebakken» og «FMI og SOS-Rasisme», AP, 18. april 1989. Se også Theien, 2023, s. 250; Nydal, 2007, s. 433.

27 «Nei til årsmøte», AP, 26. feb. 1990. Fra 1990 ble årsmøtene stort sett arrangert på Fevik.

28 «Forbilde for hele landet», AP, 17. sept. 1990.

29 «Arne Myrdal er anmeldt etter radio-intervju», AP, 30. sept. 1988.

30 «Vi har væpnede kampgrupper i hele landet», AP, 15. okt. 1988.

31 Lunde, 1993, s. 39–42; Theien, 2023, s. 248.

dementert av ungdommen selv.³² Grupperingens voldspotensial ble imidlertid tatt alvorlig. I en lederartikkel 26. april 1989 uttrykte Agderposten bekymring over Myrdals ungdomslinje. Unge mennesker med hang til voldelig atferd ville kunne bruke organisasjonen til å legitimere sine farlige tilbøyeligheter. Ifølge avisa var dette spesielt relevant med tanke på det ungdomsmiljøet som fantes i deler av distriktet. De som hadde innflytelse på Myrdal, burde derfor ta ansvar.³³

Dekningen av andre former for rasistiske ytringer må forstås mot dette bakteppet, deriblant de mange oppslagene om rasistisk propaganda og trakassering utover våren 1989. Utover sommeren ble konfliktperspektivet dessuten aktualisert ved en serie voldelige sammenstøt mellom libanesiske flyktninger og lokale ungdommer i Arendal. Etter at det ble løsnet skudd mot en flyktningebolig i utkanten av byen, strømmet pressen til for å dekke de ventede rasistiske urolighetene. Helgen 5.–6. august kunne journalister fra hele landet bivåne et sentrum dominert av fulle ungdommer som skrek slagord som «Norge for nordmenn» og «Ut med svartingene». En nedskriblet bil tjente som utropssted for negative utsagn om innvandrere.³⁴

Mens disse hendelsene befestet inntrykket av Arendal som en rasistby i riksdekkende medier, var Agderposten svært nøktern i sin tolkning av situasjonen. I lederartikkelen «Rasisme eller pøbelstreker?» hevdet de at påstandene om rasisme var sterkt overdrevet. Naturligvis fantes det rasistiske elementer i Arendal, men slike holdninger var neppe mer utbredt enn i andre byer. Bråk, hærverk og trakassering av uskyldige mennesker måtte betraktes som en del av hverdags-Norge. Det spesielle med Arendal var derimot at Myrdal og hans tilhengere hadde gitt rasistiske holdninger en viss legitimitet i enkelte miljøer av sosialt mistilpasset ungdom.³⁵ I en senere lederartikkel gjentok Agderposten påstanden om at riksmmedia hadde skapt et altfor dramatisk bilde av forholdene i Arendal. Etter deres syn hadde fungerende politimester Jon Hermansen gitt den riktige beskrivelsen av forholdene da han beskrev urostifterne som nærmest «politisk

32 «39 ungdommer med i nyopprettet 'Patriotisk Ungdom' i Aust-Agder», AP, 25. april 1989; «Godtar ikke Blitz-vold», AP, 26. april 1989. Bevegelsen ble først omtalt i VG 17. april 1989, se Theien, 2023, s. 248, note 164.

33 «Vold I», AP, 26. april 1989. Se også «Farlig lek med ilden», AP, 17. okt. 1988.

34 «Mye politi – lite bråk», AP, 7. august 1989. Theien, 2023, s. 248, note 156, nevner at en tilsvarende bil skal ha herjet rundt asylmottaket på Hove januar samme år: «De første beboerne som kom på plass i mottaket, opplevde også skremmende episoder med ungdommer som røsket i dørene mens de skrek 'Arne Myrdal ohoi', knuste ruter og drev villmannskjøring mellom bygningene i en bil påmalt 'Norge for nordmenn.'»

35 «Rasisme eller pøbelstreker?», AP, 7. aug. 1989.

bevisstløse».³⁶ I denne sammenheng fremstod den antirasistiske sonen igjen som en faktor som økte sjansene for at situasjonen skulle eskalere.³⁷

Kanskje spilte dette tilbake på allerede etablerte oppfatninger i arendalssamfunnet. Agderposten hadde lenge hevdet at FMIs oppslutning var sterkt overdrevet. Men tanken om at rasismen først og fremst var knyttet til en marginal gruppering, ser også ut til å ha vært utbredt.³⁸ Som Frøydis Eidheim senere har påpekt i sin undersøkelse av situasjonen i Brumunddal, skapte denne typen hendelser et enormt behov for å forstå og fortolke situasjonen.³⁹ Lokalsamfunnet i Arendal har rimeligvis også vært involvert i et intenst fortolknings- og analysearbeid som foregikk på mange ulike plan, både formelt og uformelt. Lokale pressefolk har antagelig forholdt seg til dette. Samtidig er det påfallende hvordan denne forståelsen stemmer overens med innholdet i Tore Bjørgos undersøkelse om rasistisk vold i Norge, som på dette tidspunktet var under arbeid.⁴⁰ I løpet av det neste halvåret publiserte Agderposten flere oppslag om Bjørgos forskning. Et oppslag i september kunne avsløre hovedinnholdet i undersøkelsen, der situasjonen i arendalsområdet først og fremst ble knyttet til småkriminelle gjenger. Disse rampegjengene hadde i det siste rettet oppmerksomheten mot asylsøkere og innvandrere, og dette hadde gitt dem en viss støtte fra arbeidsløs, ikke-kriminell ungdom. Rasismen disse ungdommene sto for, var først og fremst det Bjørgo kalte syndebukkrasisme, der innvanderne ble gjort ansvarlig for alle problemer i samfunnet.⁴¹ I et nytt oppslag etter at rapporten var publisert, kunne Agderposten dessuten avsløre at den lokale oppblomstringen av rasisme var medieskapt.⁴²

I dette lå kanskje elementer av andregjøring, her forstått som prosesser som plasserer individer som «de andre», atskilt fra fellesskapet av «vi» og «oss». En liten gruppe ekstremister ble holdt ansvarlige for den

36 «Børsteruds krumspring», AP, 12. aug. 1989, jf. «Go' morn», AP, 8. aug. 1989.

37 Se «Rasisme eller pøbelstreker?», AP, 7. aug. 1989, som mener at ordfører Bollmann Pedersen forsøker å bagatellisere problemene i hans «antirasistiske sone», jf. kritikk av Agderpostens synspunkt: «Arendal som anti-rasistisk sone», AP, 10. aug. 1989.

38 Kjell Sjørven ved Nidarkretsen flyktningekontor påpeker det paradoksale i at 20–30 ungdommer med voldelig atferd har klart å skape inntrykk av at Arendal er Nordens mest rasistiske by, i «Flyktninger, fjær og 10 høns», AP, 18. sept. 1989, jf. «Sørlandet er noe langt mer enn rasisme!», AP, 10. jan. 1989. Tunne Torstveit i SOS Rasisme antyder at det var en liten gruppe som sto bak overgrepene mot innvandrere: «Mindre rasisme – ditt ansvar!», AP, 14. aug. 1989; «Politikere trakk seg fra møte om rasistisk vold», AP, 22. aug. 1989; «Folketog i rasisme-avsky», AP, 26. april 1990.

39 Eidheim, 1993, s. 15, 42–43.

40 Bjørgo, 1989.

41 «Arendal verst i Norge», AP, 14. sept. 1989. Se også intervju med Tian Sørhaug: «Forsker tror aggresjon mot innvandrere vil øke», AP, 10. august 1989.

42 «Media bidro til rasismen i Arendal», AP, 11. januar 1990.

fremmedfiendtligheten Arendal hadde slitt med, uten at det ble stilt spørsmål ved om disse holdningene i ungdomsmiljøene kunne være tuftet på en mer utstrakt fremmedfiendtlighet i samfunnet som helhet. Selv om Agderposten snakket mye om rasisme, ble dette assosiert med en marginal bevegelse uten fotfeste i resten av befolkningen. Rettssakene om sprengningsplanene samme høst forsterket dette inntrykket. Myrdals ytterliggående planer ble eksponert for offentligheten i nærmest absurd retning. Slik Agderposten oppfattet det, måtte strømmen av propagandamateriell fra FMI nå miste sin effekt, i og med at det såpass tydelig stred mot rettsstatens prinsipper. Dette måtte også føre til at FMIs videre virksomhet fulgte med i dragsuget.⁴³ Med Fevikslaget 21. april 1990, der en gruppe ekstremister anført av Myrdal brukte slagvåpen mot et busslass demonstranter som oppsøkte årsmøtet, ble bevegelsen ytterligere diskreditert: «Folk som går amok i sinne, egnar seg ikke som folkeførere.»⁴⁴ Myrdals påfølgende flukt fra politiet preget mediebildet.⁴⁵ Idet han samme høst havnet i fengsel for terrorplanene mot asylmottaket på Hove, forsvant han midlertidig fra offentligheten.

Redusert synlighet – 1990–1993

I denne fasen fikk FMI stadig mindre oppmerksomhet i Agderposten. Etter endt fengselsstraff våren 1991 brøt Myrdal med FMI og dannet den høyre-radikale organisasjonen Norge mot innvandring (NMI). Den konseptuelle forbindelsen mellom Myrdal og FMI var imidlertid så sterkt etablert at det var vanskelig skille dem. I den grad FMI ble omtalt i denne fasen, skjedde det gjerne ved at Myrdal som «tidligere FMI-formann» hadde kommet med nye utspill i media.

Som NMI-formann ble Myrdals virksomhet sterkt radikalisert, men nyhetssakene ble også i større grad knyttet til andre landsdeler.⁴⁶ På et FMI-møte i Arendal 5. mai 1991 forsøkte Myrdal å entre talerstolen, men ble hindret av politiet, etter sigende på oppfordring fra FMI selv.⁴⁷ I praksis fikk Myrdal ikke anledning til å holde appell i Arendal det første året

43 «Sjokkerende – uansett», AP, 21. september 1989.

44 «Fevik-slaget», AP, 23. april 1990.

45 «Stakk av forkledd som sigøyner-kone», AP, 30. april 1990.

46 Lunde, 1993, s. 42 ff.

47 «FMI-møte uten sammenstøt», AP, 27. mai 1991; «FMI-presisering», AP, 28. mai 1991. Myrdal ble også hindret i å delta i P2s paneldebatt «Fargerikt fellesskap – bare ikke hos oss?», som ble direkteendt fra Kanalplassen i august, jf. «Frykter Myrdal på direkten», AP, 28. aug. 1991.

etter fengselsoppholdet. Søkelyset ble i stedet rettet mot Østlandet, og med Brumunddal-slaget 31. august 1991 fikk landet se en hittil ukjent høyre-ekstrem aggressivitet utfolde seg i beste sendetid. Det tvang også frem en ny type motaksjon. Ved nye møter i Brumunddal 20. september og Oslo 9. november 1991 vendte store menneskemengder Myrdal ryggen. Med dette hadde motdemonstrantene funnet en metode for å vise motstand mot Myrdals budskap uten at hans demokratiske rettigheter kunne påstås å være krenket. Et lignende tilsvare i Arendal kom først året etter. Etter at byen hadde forsøkt å hindre ham i å holde møte i mai 1992, fikk han tillatelse fra Justisdepartementet til å holde appell samme høst.⁴⁸ 25. september 1992 vendte omkring halvparten av vel 1000 fremmøtte ryggen til Myrdal på Kanalplassen i Arendal.⁴⁹

I Agderpostens dekning fremsto dette som et vendepunkt for byens omdømme. Lederartikkelen som omtalte demonstrasjonen, erklærte langt på vei at spørsmålet om rasisme var avklart: «Arendal og Brumunddal har vært sett på som arnestedene for rasisme i Norge. Nå har begge sagt klart fra hvor landet ligger. Men da bør vi også være ferdig med den saken.»⁵⁰ Idet omdømmeproblemene var løst, tok Agderposten umiddelbart tak i behovet for en mer nyansert innvandringsdebatt. På lederplass dagen etter uttrykte de at det var et problem at innvandringsdebatten hadde vært et tabuemne i Norge, og at kritikk av uheldig innvandringspraksis ble møtt med beskyldninger om innvandringsmotstand. Samtidig hadde det kommet avsløringer om at flyktninger nektet å ta imot jobber fordi de fikk mer i sosialstønad enn ved å jobbe. Når manglende debatt om dette gjorde at slike skjevheter ikke kunne korrigeres, virket det støtende på folks rettferdighetssans. Velmenende snillisme brakte norsk flyktningpolitikk i miskreditt:

Selv flyktningenes varmeste talskvinne, Annette Thommessen, erkjenner at dette er et problem, og at samfunnet nå må slutte med skjult positiv diskriminering. Flere politikere har sagt at de vil ta det opp. Det er bra at debatten om behandlingen av flyktninger og asylsøkere er kommet opp til overflaten. At det er mulig å ta opp uheldige sider ved vår praksis uten at man skal bli stemplet som rasist av den grunn. Som over alt ellers, tjener også denne saken på frisk luft.⁵¹

48 «Myrdal-nekt holdt ikke mål», AP, 21. aug. 1992; «Med ryggen som våpen», AP, 18. sept. 1991; «Vend Myrdal ryggen!», AP, 19. sept. 1992.

49 «Politi-oppbud hindret bråk», AP, 26. sept. 1992.

50 «Rasismestempelet er slettet», AP, 28. sept. 1992.

51 «Pinlig om flyktninger», AP, 29. sept. 1992.

Agderposten avspeiler i dette tilfellet elementer fra den såkalte snillisme-debatten, som ble introdusert av Rune Gerhardsen sommeren 1991.⁵² Men fremfor alt må det forstås på bakgrunn av Agderpostens etablerte ønske om en nyansert innvandringsdebatt. I tråd med dette er det heller ikke overraskende at FMI og NMI fikk mindre dekning av Agderposten utover på 1990-tallet. Det var ikke slike stemmer som trengtes i tiden fremover. Snarere fremsto kritisk innstilte innvandererstemmer, som Walid al-Kubaisi, som et idealtypisk friskt tilskudd til debatten.⁵³ Mot slutten av perioden virker det også som om den organiserte innvandringsmotstanden ble mindre synlig. FMI ser ut til å ha blitt sterkt svekket etter at Myrdal forlot organisasjonen, og det kan forklare at bevegelsen fikk en mindre synlig profil.⁵⁴ For Myrdals vedkommende kan det også virke som om pressen mente at nyhetsverdien var svekket. Med tanke på den oppmerksomheten Myrdal tidligere hadde fått, er det påfallende at Agderposten lot være å nevne de offentlige opptredenene han hadde i Arendal og andre sørlandsbyer sommeren 1993.⁵⁵ Det samme gjaldt FMIs landsmøter, som tidligere hadde tiltrukket seg så mye oppmerksomhet. FMI fortsatte å ha mye av sin møtevirksomhet på Sørlandet, men dette ble bare unntaksvis dekket.⁵⁶ Samtidig kan det se ut som om bevegelsen holdt en langt lavere profil enn tidligere. Da det brøt ut intern strid mellom ulike innvandregrupper i Arendal i 1993, var det frykt for at innvandringsdebatten på nytt skulle bli betent. Etter at en ung palestiner ble knivstukket og drept som følge av denne konflikten, fryktet Agderposten at episoden skulle gi gratis ammunisjon til de ønsket å nøre opp under problematikken.⁵⁷ Verken FMI eller NMI ser imidlertid ut til å ha gjort noe nummer ut av situasjonen. Dette står i sterk kontrast til den eksplosive stemningen som hersket sommeren 1989.

52 Brochmann, 2003, s. 338.

53 I perioden 1990 til 1993 publiserte Walid al-Kubaisi en lang rekke innlegg i Agderposten, først om krig og konflikt i Midtøsten, siden også om innvandring, integrering og islam. For Agderpostens omtale av al-Kubaisi som debattant, se: «Han vil avlive mytene», AP, 21. okt. 1992; «Poeten fra Bagdad», AP, 23. jan. 1993; «Dramaets hovedperson», AP, 12. juli 1993.

54 Lunde, 1993, s. 43; Emberland, 1994, s. 417.

55 Det gjelder Myrdals gjesteopptredener på Fedrelanspartiets møter i Arendal 15. juli, Risør 24. juli, Lillesand 6. august, Tvedestrand 7. august og Kristiansand 20. august. Se annonse AP, 15. juli 1993; «Vi ble stolte!», AAB, 27. juli 1993; «Folketomt for Myrdal», LP, 10. aug. 1993; «Snudde ryggen til Myrdal», TP, 10. aug. 1993; «Egg og flasker mot Myrdal», Fvn, 21. aug. 1993.

56 FMI hadde landsmøte på Ekely på Fevik 24. mai 1991, Gavlestad gård i Vestfold 1. mai 1992, Ekely på Fevik 25. juni 1994, Fevik 29.–30. juni 1996, Fevik 21. juni 1997. Se «Rolig FMI-møte», AP, 25. mai 1991; «Rasister samlet til toppmøte», Db, 2. mai 1992; «Store politistyrker for å sikre FMI», GA, 28. juni 1994; «Med vold som uttrykksmiddel», Kk, 27. juli 1996; «FMI droppet omstridt appell», AP, 23. juni 1997.

57 «Tragisk i Arendal», AP, 12. juli 1993.

Kildenes begrensninger

Undersøkelsen så langt har vist at det var store variasjoner i hvordan de lokale avisene i Aust-Agder dekket FMI. Enkelte av de mindre avisene har en tydelig fordømmende innstilling til bevegelsen. I ett av tilfellene førte dette til at spørsmål om folkebevegelsens lokale tilstedeværelse overhodet ikke ble reist. For alle de mindre avisene er inntrykket imidlertid at FMI ikke ser ut til å ha blitt regnet som et spesielt viktig element i lokalsamfunnet. I motsetning til dette hadde Agderposten bred og omfattende dekning. Holdningen var der at FMI skulle møtes med objektive journalistiske kriterier på linje med andre organisasjoner i norsk demokrati. Samtidig kan man spore en lokal bias i dekningen, der ønsket om å verne lokalsamfunnet har satt preg på det som skrives. Dette gjelder kanskje spesielt i spørsmålet om venstresidens mobilisering mot FMI, i spørsmål om FMIs lokale oppslutning og i spørsmålet om en eventuell underliggende rasisme. Mens avisa er konfronterende i det første tilfellet, virker den unnnvikende når det gjelder de to andre. På disse områdene har Agderposten i liten grad utnyttet den styrken lokalpressen har i forhold til riksdekkende medier, nemlig den intime kontakten med lokalsamfunnet. Avslutningsvis skal jeg se litt nærmere på disse to aspektene: dekningen av FMIs oppslutning i regionen og spørsmålet om underliggende rasisme.

FMIs appell og oppslutning

Som tidligere nevnt inneholder avisene relativt lite stoff som belyser FMIs organisatoriske forhold lokalt i Aust-Agder. En årsak til dette er trolig at pressens dekning av FMI i overveiende grad var rettet mot Arne Myrdal som person.⁵⁸ I tråd med dette er det vanskelig å finne dokumentasjon for bevegelsens virksomhet i situasjoner hvor Myrdal ikke er involvert. Til tross for den massive mediedekningen gir de lokale avisene relativt lite informasjon om FMIs organisering, utbredelse og aktiviteter i tidsrommet 1987–1993. Ikke minst er spørsmålet om organisatoriske forgreninger i ulike deler av regionen lite omtalt. Lillesands-Postens boikott av FMI medfører at avisa som kilde ikke kan fortelle oss noe om organisasjonens arbeid vest i fylket, selv om enkelte debattinnlegg antyder at det fantes et

⁵⁸ Dette oppgis også som en eksplisitt grunn for å avsette Myrdal som formann i 1989, «Myrdal ute av FMI-ledelsen», AP, 15. april 1989.

lokallag for Birkenes og omegn.⁵⁹ Og til tross for at de andre lokalavisene hadde en mindre rigid holdning til hvordan FMI skulle dekkes, gir heller ikke de mye informasjon om organisasjonens utbredelse lokalt. Det finnes selvsagt unntak, som reportasjen «Sørlandet, FMIs 'gullgruve'», der Tvedestrandsposten kan avsløre at bevegelsen i 1989 hadde 800 betalende medlemmer i hele fylket, og at ca. 80 av disse hørte hjemme i Tvedestrand.⁶⁰ Men dette tydeliggjør egentlig bare et gjennomgående fravær av journalistisk oppmerksomhet. Mangel på systematiske undersøkelser av FMIs utbredelse og organisering gjør at bevegelsen først og fremst fremstår som et Arendals-fenomen, selv om vi heller ikke vet mye om FMIs organisatoriske fotfeste i Agderpostens eget hjemmeområde.⁶¹

Lignende problemer kan knyttes til bevegelsens appell og oppslutning blant befolkningen i regionen. Som vist tidligere hevdet Agderposten at bevegelsens oppslutning var sterkt overdrevet. På dette området kunne de trekke vekslers på Tore Bjørgos undersøkelse av rasistisk vold i samtiden, der oppblomstringen av fremmedfiendtlighet i arendalsområdet var blitt knyttet til enkelte småkriminelle gjenger. På den annen side var Bjørgo også opptatt av at denne harde kjernen var omgitt av et større spekter av ikke-kriminell ungdom, som støttet opp under de rasistiske utfallene. Omfang og utbredelse av denne utvidede ungdomsmassen ble imidlertid aldri nærmere beskrevet, verken av Bjørgo eller Agderposten.⁶² Det er nærliggende å tenke seg at mange av ungdommene var involvert i organisasjonen Patriotisk Ungdom, som hadde base i Arendals- og Grimstad-distriktet, og som skal ha vokst sterkt utover våren 1989. Agderposten har imidlertid påfallende lite stoff om Patriotisk Ungdom.⁶³ Det samme gjelder Grimstad Adressetidende.⁶⁴ Det stilles ikke spørsmål ved om organisa-

59 «Hvorfor oppholdstillatelse?», LP, 21. mars 1989; «Hvem er pøbel?», AP, 3. mai 1989; «Hva kvalifiserer?», TP, 27. mai 1989. Innleggene er signert Normann Jenssveen, FMI avd. Lillesand og omegn.

60 «Sørlandet, FMIs 'gullgruve'», TP, 20. juli 1989. Ellers finnes spredt informasjon, eksempelvis «Norge har ikke råd til å ta imot innvandrere!», AAB, 12. nov. 1988; «Ingen rasist-problemer i Grimstad», AP, 8. mai 1992.

61 Medlemstall for Arendal er ukjent. Agderposten har unntaksvis opplysninger om medlemsmasse i landet som helhet: «Aksjon mot innvandrere kan få 100.000 medlemmer», AP, 6. okt. 1987; «Unger, pøbler og rodrever», AP, 1. mars. 1988. Det gis noe informasjon om deltakere på møtene, som for eksempel «Bare 50 møtte frem på stiftelsesmøtet», AP, 12. okt. 1987; «Udramatisk i antirasistisk sone», AP, 25. april 1988. Det finnes imidlertid ingen spesifikke undersøkelser som tar for seg organisasjonens forankring lokalt.

62 Bjørgo, 1989, s. 25, 27–29, 35–37, 53–54. Se også Bjørgo, 2018, s. 45.

63 «Skal slå hard ned på tilhengere av økt innvandring», AP, 25. april 1989; «Vi er ingen pøbel», AP, 26. april 1989; «Ny 'Myrdal-bevegelse' stiftet i dag», AP, 29. april 1989; «Trang start for 'Patriotisk Ungdom'», AP, 2. mai 1989; «'Patriotisk Ungdom' har 500 medlemmer», AP, 23. mai 1989. Andre kilder antyder at medlemstallet var langt lavere, som «Flaut og skremmende», AP, 23. mai 1989.

64 «Grimstad-gutter i 'Patriotisk ungdom'», GA, 27. april 1989; «Patriotisk Ungdom væpner seg», GA, 29. april 1989; «Ingen kampgruppe for FMI», GA, 3. mai 1989. Tvedestrandsposten stiller spørsmål ved om organisasjonen også kan ha forgreninger i deres område, f.eks. «Sørlandet, FMIs 'gullgruve'», TP, 20. juli 1989.

sjonen var involvert i de såkalte raseopptøyene som fant sted i Arendal sensommeren samme år.⁶⁵ Det er også uvisst om elementer derfra siden kan ha funnet veien over i NMI.⁶⁶

Avisene undersøker til en viss grad forbindelsen mellom FMI og det politiske landskapet på Sørlandet. Dette gjelder spesielt forholdet til FrP, som lenge hadde et uavklart forhold til FMI. Forholdet til FrP kompliseres imidlertid ved at partiet var splittet i synet på innvandring. I den tidlige fasen uttrykte liberalistisk orienterte ungdomspolitikere i Arendal FpU seg svært kritisk til FMI, mens den eldre garden i lokallaget så ut til å ha betraktet folkebevegelsen som en relevant alliansepartner.⁶⁷ Dette ser ut til å bryte med det stereotypet bildet av lokal, rotløs ungdom i kretsen rundt Myrdal, og burde derfor undersøkes nærmere. Agderposten har sjelden stoff om den spesifikke forbindelsen mellom grupperinger innen FrP og Myrdal. Et viktig unntak er maktkampen innad i FrPs fylkeslag i 1993, der en Myrdal-vennlig fraksjon tok i bruk drastiske virkemidler for å sikre seg lederskapet i fylkeslaget. I den forbindelse beskriver Agderpostens kommentator hvordan FMIs sympatisører i stor-Arendal opererte i kulissene, og at maktkampen ble drevet frem i dårlig skjult samarbeid med Arne Myrdal.⁶⁸

Rasistiske holdninger

Det er vanskelig å bruke avisene til å vurdere spørsmålet om underliggende rasistiske holdninger i Aust-Agder. I dekingen er det gjennomgående den synlige rasismen som står i fokus, representert ved flyveblader, sjikane, vold eller slagord, og med FMI som direkte eller indirekte avsender.⁶⁹ Til tross for den massive oppmerksomheten Arendal fikk, ble de rasistiske ytringene først og fremst betraktet som overflatekrusninger blant arbeidsledig

65 Unntaket er en notis i artikkelen «Innvandring blir nytt valgkamptema», AP, 22. aug. 1989. Patriotisk Ungdom sier der at de ligger lavt etter alt bråket i byen den siste tiden, og at de ikke ønsker å bli innblandet i noen av disse episodene.

66 «Den organiserte rasismen i Norge», Kk, 30. jan. 1993.

67 Debattinnlegg av Rune Nikolaisen og Geir Spieler i FpU Arendal: «Sa noen galematias?», AP, 4. nov. 1987; «Galimatiaser' nok en gang», AP, 20. nov. 1987; «Takk», AP, 22. des. 1987. For lokale FrP-eres sympati med Myrdal, se «Tar ikke avstand fra FMI!» AP, 22. aug. 1989.

68 «Fylkesparti i oppløsning», AP, 5. feb. 1993

69 For Agderposten, se: «FMI-propagandaen stemplet som rasistisk», AP, 3. juni 1989; «SOS-rasisme gjør 'byen ren'», AP, 9. juni 1989; «Oppspinn og løgn!», AP, 4. aug. 1989; «Vi skulle drepes», AP, 4. aug. 1989; «Grotesk løpeseddel spredd torsdag», AP, 8. aug. 1989; «Føler meg truet», AP, 9. aug. 1989. Tilsvarende i andre aviser: «FMI med rasistisk valg-propaganda», GA, 29. aug. 1989; «FMI-propaganda tolkes rasistisk», TP, 3. juni 1989; «Lærere reagerer på 'FMI-informasjonsstoff' til ungdomsskoleelevene», TP, 20. april 1989; «Elever og lærere sjokkert over rasist-propaganda», AAB, 6. april 1989.

ungdom. På dette området avspeilte Agderposten kanskje den generelle meningsdannelsen som hadde foregått i lokalsamfunnet, men disse oppfatningene hadde også gjenklang i ulike forskningsprosjekter som fant sted på omtrent samme tid. Tore Bjørgos rapport om vold mot innvandrere og asylsøkere i Norge, er allerede nevnt. I tillegg kom Frøydis Eidheims undersøkelse av situasjonen i Brumunddal fra 1993 til omtrent samme resultat.⁷⁰ Statistiske og sosiologiske undersøkelser av nordmenns holdninger til innvandrere på 1990-tallet viste at rasistiske og fremmedfiendtlige holdninger var lite utbredt.⁷¹

Mye tyder også på at den organiserte innvandringsmotstanden må ha kommet som et sjokk på arendalsregionen i 1987. Slik kan det i hvert fall se ut hvis vi kaster et blikk på Agderpostens nyhetsstoff fra perioden før. En gjennomgang av materiale fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til 1987, antyder at rasisme primært ble behandlet som noe som angikk andre steder enn Arendal. Temaet ble fortrinnsvis knyttet til spørsmål om «rasehat» i Sør-Afrika eller USA. I den grad det dreide seg om norske saker, var det gjerne snakk om NTB-oppslag fra større byer eller påstander om rasistiske tendenser i norsk innvandringspolitikk.⁷² Dette inntrykket bekreftes også ved et knippe oppslag om det antirasistiske arbeidet i Arendal, som først og fremst er orientert mot strukturelle problemer ved norsk innvandringspraksis.⁷³

På den annen side har forståelsen av rasisme som fenomen endret seg mye de siste tiårene. Det virker lite sannsynlig at oppblomstringen av fremmedfiendtlige holdninger vokste frem i et tomrom. Medienes oppmerksomhet mot utilslørt fysisk eller verbal rasisme i samfunnet kan også ha ført til at spørsmål om underliggende holdninger i mindre grad ble aktualisert. I et intervju fra desember 1986 forklarer lokallagslederen for SOS Rasisme i Arendal, Ingrid Bitar, at rasismen i Arendal er mer skjult enn den vi vanligvis leser om i avisene: «Men også her i Arendal blir utlendinger utsatt for grov sjikanering, som for eksempel telefonterror, tilgrising av biler og mobbing av barn.»⁷⁴ Slik hun så det, var det derfor behov for et lokallag av

70 Eidheim, 1993, s. 54–80.

71 Brochmann, 2003, s. 334–336. For lokale undersøkelser i Arendal, se PA-2979, Arendal internasjonale kultursenter, E01-L0002, brukerundersøkelse blant flyktninger.

72 Se for eksempel «Norge for nordmenn», AP, 18. april 1984; «Innvandrere og politikere», AP, 13. aug. 1984. Der rasisme unntaksvis rapporteres, fremstilles dette som et avvik fra det sørlandske selvbildet, jf. «Mobbes fordi jeg er neger», AP, 8. sept. 1984.

73 «Tyrkisk dans mot rasisme», AP, 6. jul. 1987; «Jacob Aalls redsel», AP, 17. juli 1987; «Innvandring til velferdsstaten Norge», AP, 19. aug. 1987.

74 «Behov for SOS-rasisme gruppe også i Arendal», AP, 19. des. 1986.

SOS Rasisme i byen. Dette avspeiler også en tendens i norsk innvandringshistorie, der spørsmål om underliggende, skjult fremmedfiendtlighet og hverdagsrasisme først virkelig ble satt på dagsordenen i løpet av 1990-tallet, fortrinnsvis som følge av at innvandrere selv brakte temaet inn i offentligheten.⁷⁵ Innvandrernes egne erindringer kan i ettertid fremstå i et annet lys.

Agderposten har forholdsvis lite stoff som borer dypere i innvandrernes egen oppfatning av diskriminering og fremmedfiendtlighet på Sørlandet.⁷⁶ Diskusjonen om rasisme er generelt preget av norske stemmer. I den grad det gjøres forsøk på å innhente andres erfaringer, er budskapet ofte blandet. Enkelte går langt i å frikjenne Arendal for rasismestempelet. Andre forteller om diskriminering og utenforskap.⁷⁷

Behov for supplerende dokumentasjon

De lokale avisene fra Aust-Agder fremstår som en hovedkilde til FMIs nedslag i fylket på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Gjennom hundrevis av avisoppslag får leseren et detaljert bilde av en turbulent og konfliktfull tid. Samtidig kan det hevdes at de lokale avisene i begrenset grad har utnyttet den styrken de har i denne typen saker: deres spesielle kontakt med lokalsamfunnet og de mulighetene dette gir for tilgang til ellers lukkede miljøer. De mindre avisene tenderer mot å betrakte FMI som et fenomen som hovedsakelig hører hjemme i arendalsområdet. Dekningen er enten fraværende eller sporadisk, og det er derfor vanskelig å bruke dem som kilde til omfang og utbredelse av FMIs virksomhet i deres nærområder. I motsetning til dette har Agderposten bred og omfattende dekning av FMI gjennom hele perioden. Mens de øvrige avisene gjennomgående omtaler folkebevegelsen med negative karakteristikk, har Agderposten vært opptatt av at organisasjonen skulle møtes med objektive

75 Dette stemmer overens med tendensen ellers i landet, jf. Brochmann, 2003, s. 332–334. Terskelen for å snakke om diskriminering var relativt høy. Antropologiske undersøkelser av innvandreres opplevelse av etnisk diskriminering i det norske samfunnet på 1990-tallet hadde problemer med å dokumentere denne typen praksiser. Pakistanske innvandrere i Oslo uttalte for eksempel at de kunne registrere at nordmenn ikke likte dem, men at rasisme var et altfor sterkt begrep. Ut fra deres erfaringsbakgrunn med kastesystemet i hjemlandet var forholdene vesentlig bedre i Norge.

76 Jf. Brochmann, 2003, s. 343, med referanse til Lindstad og Fjeldstads undersøkelse av en rekke aviser og nyhetsprogrammer i TV og radio fra 1996, der ett av funnene var at innvandrere i begrenset grad ble brukt som kilder i saker som angikk deres egen situasjon.

77 Se for eksempel artikkelserien «Nytt land – nytt håp», AP, 18. jan., 20. jan., 23. jan., 24. jan. 1992. Innvandrerne er også tilbakeholdende med å dele sine opplevelser, «Trist å ikke være velkommen», AP, 14. aug. 1989. For andre aviser, se: «Mine brev hjem kommer ikke frem!», AAB, 18. juli 1989; «Føler seg krenket av Bakke», GA, 17. april 1993.

journalistiske kriterier. Denne linjen ser til en viss grad ut til å ha kollidert med andre hensyn, der spesielt ønsket om å beskytte lokalsamfunnet har skapt blindsonder i dekningen. Den folkelige mobiliseringen mot FMI ble til dels oppfattet som mulig kime til konflikt, og de fredelige mottiltakene ble dermed, paradoksalt nok, underrapportert. Mer påfallende er kanskje mangelen på kritisk journalistikk rettet mot FMIs lokale oppslutning og utbredelsen av rasistiske holdninger i arendalssamfunnet. På disse og andre områder er det behov for mer dokumentasjon. Det er usikkert hvor mye skriftlige materiale som kan ventes å komme inn til lokale eller sentrale arkivinstitusjoner i tiden som kommer. Det er derfor behov for mer målrettet minneinnsamling som kan supplere den dokumentasjonen som finnes i skriftlige kilder. På denne måten kan man også få et bedre grunnlag for å plassere de lokale tendensene inn i en større sammenheng. Neste kapittel i denne antologien viser hvordan nye muntlige data om den antirasistiske mobiliseringen mot FMI gjør at de lokale tiltakene kan drøftes opp mot en nasjonal og til dels også internasjonal kontekst.

Trykte kilder

Agderposten (Ap)
Aust Agder Blad (AAB)
Dagbladet (Db)
Fædrelandsvennen (Fvn)
Grimstad Adresstidende (GA)
Klassekampen (Kk)
Lillesands-Posten (LP)
Tvedestrandsposten (Tp)

Utrykte kilder

Kuben, Aust-Agder museum og arkiv:
 PA-2756, SOS Rasisme.
 PA-2966, Arendal internasjonale kulturgruppe.
 PA-2979, Arendal internasjonale kultursenter.
 KA0900i-619, Nidarkretsen Flyktningekontor.
 KA0906-619b, Arendal kommune, Hove asylmottak.

Litteratur

Bjørge, T. (1989). *Vold mot innvandrere og asylsøkere* (NUPI-rapport nr. 136). Norsk utenrikspolitisk institutt.
 Bjørge, T. & Carlsen, Y. (1999). *Vold, rasisme og ungdomsgjenger – forebygging og bekjempelse*. Tano Aschehoug.

- Bjørgero, T. (2018). Utvikling og utbredelse av høyreekstremisme i Norge. I T. Bjørgero (Red.), *Høyreekstremisme i Norge: Utviklingstrekk, konspirasjonsteorier og forebyggingsstrategier*. Politiskolen.
- Bjørndahl, G. O. (2020). *Et liv i kamp: Arne Johannes Myrdal 1935–2007*. Gaveca.
- Brochmann, G. (2003). Holdninger, diskriminering og rasisme. I H. Tjelmeland & G. Brochmann (Red.), *Norsk innvandringshistorie: Bd. 3. I globaliseringens tid 1940–2000*. Pax Forlag.
- Eidheim, F. (1993). *Hva har skjedd i Brumunddal? bygdesamfunnet i møte med de fremmede og seg selv* (NIBR-rapport 1993:20). Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Emberland, T. (1994). Nynazisme – En økende trussel? I J.-K. Jørgensen. (Red.), *Kriminalitet i Norge 1994*. Kriminalteknisk forum.
- Hognestad, L. I. & Lamark, H. (2017). Flyktingene kommer! Lokale mediers dekning av flyktingekrisen. *Norsk Medietidsskrift*, 24(2).
- Lunde, H. (1993). *Aller ytterst: De rasistiske grupperingene i dagens Norge*. Antirasistisk senter.
- Mathisen, B. R. (2022). Lokaljournalistens muligheter og utfordringer. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke*. Cappelen Damm Akademisk.
- Nydal, K. (2007). *Sosialmoralisk engasjement og politisk aktivisme: framveksten av en antirasistisk bevegelse i Norge 1975–1988*. Doktorgradsavhandling. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Theien, I. (2023). *Arendal by- og regionhistorie: Bd. 3. Moderne tider: Arendal 1900–2022*. Cappelen Damm Akademisk.
- Tosh, J. (2022). *The pursuit of history. Aims, methods and new directions in the study of history*. Routledge.